WARIES MISDAADREEKS · Nº 298

Heidebrief in Rucphen

De zaak van de anonieme afpersbrieven

Historisch onderzoeksrapport
naar de chantagezaak Hoefnagels,
Sint-Willebrord, 1910

dr. Ingrid Raaijmakers
Stichting Westbrabants Particulier Archief

UITGEVERIJ WARIES

Westbrabantsche Vereeniging tot Ontginning en Bebossching bestaan niet. Echte plaatsen, zoals Sint-Willebrord, Rucphen, Schijf, de Rucphense Bossen en de grens met België, dienen uitsluitend als decor. De beschreven zaak is niet echt gebeurd.

Vormgeving binnenwerk en omslag: Uitgeverij Waries
Letters: Literata, Sofia Sans Condensed, Kalam, Sorts Mill Goudy, Old Standard, IM Fell, Libre Caslon, Spectral en andere

Inhoud

Aan de lezer 5

1 · Een trommel op zolder 7

2 · 't Heike, de bossen en de grens 10

3 · De betrokkenen in 1910 15

4 · Bronnenuitgave 1891-1910 19

- Voorgeschiedenis (bron 1-3) 19
- Januari en februari 1910 (bron 4-11) 23
- Maart 1910 (bron 12-15) 32
- April 1910 (bron 16-20) 37
- Mei en juni 1910 (bron 21-28) 43
- Overzicht van de gebeurtenissen 52

5 · Aanvullend onderzoek (bron 29-34) 54

- Veldnotitie: over het pad, 2025 58
- Woordenlijst 63

Werkbladen 64

Antwoordformulier 70

Hints in drie niveaus 72

Verzegeld 76

Mijn conclusie: de oplossing 77

Nawoord 85

Wat er van hen werd 86

Lijst van bronnen 87

Aan de lezer

Dit boek is een puzzel. U leest geen verhaal waarin een speurder aan het eind uitlegt hoe het zat; u krijgt het dossier zelf in handen en u bent de speurder.

In 2024 werd op de zolder van een oud huis aan de rand van Sint-Willebrord een blikken trommel gevonden. Daarin zaten zeven anonieme brieven uit 1910, een dagboek, een afschrift van een proces-verbaal en een stapel losse papieren. Samen vertellen ze hoe een welgestelde houthandelaar, Cornelis Hoefnagels, een halfjaar lang werd afgeperst door iemand die alles wist van een smokkelnacht in november 1891. De brieven verwezen naar paden door de Rucphense Bossen, naar een holle eik en naar de grens met België. Wie ze schreef, is in 1910 nooit vastgesteld.

Ik heb als historicus de bronnen uitgezocht, getranscribeerd en aangevuld met stukken uit andere archieven. Ze staan in dit rapport zo volledig mogelijk afgedrukt, met korte toelichtingen waar het oude Nederlands of de context dat nodig maakt. Mijn eigen conclusie staat achterin, verzegeld.

Hoe u te werk gaat

Lees hoofdstuk 1 tot en met 5 in volgorde. De bronnen zijn chronologisch geordend, zodat u de zaak ziet groeien zoals Hoefnagels die beleefde. Maak aantekeningen; de werkbladen achterin helpen u bij het ordenen van tijden, plaatsen en verdachten. Wees wantrouwig: niet iedereen die in dit dossier aan het woord komt, spreekt de waarheid, en ook de veldwachter van 1910 trok niet altijd de juiste conclusie.

Denkt u het te weten, vul dan het antwoordformulier in. Zit u vast, gebruik dan de hints. Die staan op hun kop en lopen op van een zacht duwtje (niveau 1) tot bijna het hele antwoord (niveau 3). Open pas daarna de verzegelde pagina's.

HOOFDSTUK 1

Een trommel op zolder

De vondst

In het voorjaar van 2024 liet de huidige eigenaar van het voormalige Huize Heidezicht, een vrijstaand herenhuis uit 1895 aan de zuidrand van Sint-Willebrord, de zolder isoleren. Achter een beschot onder de nok vonden de werklieden een blikken trommel van het soort waarin rond 1900 beschuit werd verkocht. Het deksel was met touw dichtgebonden. De eigenaar, die liever niet bij naam genoemd wordt, bracht de trommel naar onze stichting.

De inhoud bleek uitzonderlijk. Bovenop lagen zeven brieven in blokletters, elk in een eigen vouw, met in potlood een volgnummer in een ander handschrift. Daaronder een gebonden dagboek, een smal kasboekje uit de jaren 1889-1893, een afschrift van een proces-verbaal van de gemeenteveldwachter, knipsels uit het weekblad *Het Grensblad*, een huishoudboek, enkele brieven aan en van de eigenaar, en een in vieren gevouwen plattegrond van het huis. Alles was afkomstig van Cornelis Johannes Hoefnagels (1856-1931), houthandelaar, grondeigenaar en tot de zomer van 1910 een van de meest geziene mannen van de streek.

Wie de trommel achter het beschot heeft gezet, weten we niet zeker. Het meest waarschijnlijk is dat Hoefnagels het zelf deed, kort nadat de afpersing ophield. Na zijn dood in 1931 ging het huis over op zijn neef Willem, die er tot 1958 woonde; in diens nalatenschap wordt de trommel niet genoemd.

Vraagstelling

Tussen februari en juni 1910 ontving Hoefnagels zeven anonieme brieven. Ze dreigden met de onthulling van een

HOOFDSTUK 2

't Heike, de bossen en de grens

Een dorp op de heide

Sint-Willebrord heette tot 1841 eenvoudig 't Heike: het kleine heideveld. Zo noemden de bewoners het ook daarna nog, tot ver in de twintigste eeuw. Het dorp lag op schrale zandgrond tussen de oude heerlijkheden rond Breda en Bergen op Zoom, en de mensen leefden van wat die grond en de omliggende heide opleverden. Ze bonden bezems van berkenrijs en heide, plukten in de zomer bosbessen voor de markten in de stad, staken turf, en ze wasten zand. Het witte, fijne zand van de heide werd gezeefd en gespoeld en als schuurzand verkocht. Huisvrouwen schuurden er de vloer mee, en wie het zich kon permitteren, strooide het vers op de plavuizen van de gang. Met een bezempje of een zeef trok men er figuren in, bloemen, golven of ruiten, ter ere van bezoek of een feestdag.

Dat zand speelt in dit dossier een kleine maar niet onbelangrijke rol. Het was in 1910 een gewone huishoudelijke gewoonte, niets bijzonders. Wie over zo'n gezande vloer liep, liet voetstappen achter; wie er iets over schoof, veegde een spoor in de figuren. Iedereen op 't Heike wist dat.

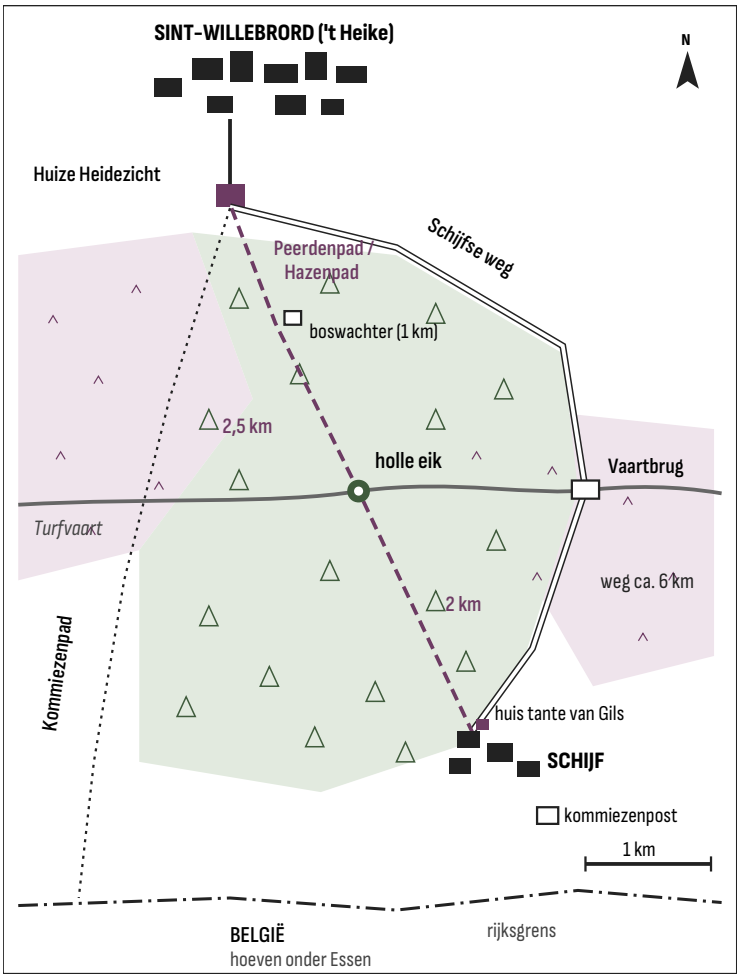
Officieel was Sint-Willebrord in 1910 geen gemeente op zich; het dorp werd pas in 1953 bij de gemeente Rucphen gevoegd. Voor deze geschiedenis doet die bestuurlijke kant er weinig toe. De mensen in de stukken spreken over "het dorp", "'t Heike" of "Willebrord", en zo zal ik het ook doen.

Heide wordt bos

Rond 1900 veranderde het landschap ten zuiden van het dorp snel. Grote stukken heide werden ontgonnen of beplant met grove den, waarvan het hout als mijnhout naar de

KAART

Tussen Sint-Willebrord en Schijf, 1910

Schets van de omgeving tussen Sint-Willebrord en Schijf in 1910, door mij getekend naar een perceelkaart van de houthandel Hoefnagels (SWPA 412, nr. 31). Paars gestippeld: het bospad dat op 't Heike Hazenpad heette; de Schijfse weg is de verharde rijweg. De afstanden langs het pad (2,5 km en 2 km) en de lengte van de weg (ongeveer 6 km) staan op de perceelkaart zelf vermeld. De ligging van gebouwen is schematisch.

HOOFDSTUK 3

De betrokkenen in 1910

Hieronder volgen korte levensschetsen van iedereen die in de bronnen een rol van betekenis speelt. Ik heb ze samengesteld uit de bevolkingsregisters, de kadastrale leggers, de stukken in de trommel en, waar dat zo is aangegeven, uit de interviews van 2025. Ze bevatten alleen wat vaststaat; wat in 1910 werd vermoed of beweerd, laat ik aan de bronnen zelf.

Cornelis Johannes Hoefnagels (1856–1931)

Geboren in Schijf als zoon van een keuterboer. Begon rond 1880 als handelaar "in hout en allerlei waren", zoals het bevolkingsregister het omschrijft, en woonde tot 1895 in Schijf. In dat jaar liet hij aan de zuidrand van Sint-Willebrord Huize Heidezicht bouwen; twee jaar later volgde de stoomzagerij aan de Schijfse weg. Hij kocht heidegrond op, liet die met grove den beplanten en werd een van de grootste particuliere boseigenaren van de streek. Weduwnaar sinds 1902, kinderloos. Zijn erfgenaam was zijn neef Willem. In 1910 zou hij in juni worden gekozen tot voorzitter van de Westbrabantsche Vereeniging tot Ontginning en Bebossching, een vereniging van grondeigenaren. Hij trok zich op woensdag 15 juni terug. Daarna leefde hij teruggetrokken op Heidezicht, verkocht in de jaren twintig het grootste deel van zijn bos en overleed op 2 maart 1931.

Willem Hoefnagels (1881–1958)

Zoon van Cornelis' jongere broer Jan, die in 1899 overleed. Klerk bij het Bredase assurantiekantoor Van Bavel & Smits, ongehuwd, woonachtig op kamers in Breda. Kwam geregeld bij zijn oom logeren en had op Heidezicht een vaste logeer-